

Kritikatörténeti kutatások

Az irodalomtörténetírás kezdetét és fejlődését, az irodalmi ízlés és az irodalmi tudat koronkénti alakulását az irodalomtudomány és -kritika története hivatott vizsgálni. Az utóbbi évek irodalomtörténeti kutatásainak gazdagodásával párhuzamosan világszerte fellendülés tapasztalható ezen a téren is. A *magyar irodalom története* megírása után a budapesti Irodalomtudományi Intézet soronlevő feladatként a kritikátörténet elkészítését jelölte ki. A megírásra váró magyar kritikátörténet eddigi munkálatainak eredményeiről az IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 1971. 1—2. száma tájékoztat. 1967 óta, Somogyi Sándor *Irodalmunkról, múltjáról szólva* című vitaindító tanulmánya és kritikátörténeti szintézis-tervezetének közrebocsátása után ez az első, s most már a konkrét eredményeket, a feldolgozás irányát és módszerét jelző munka.

A közölt tanulmányok a szintézis korszakolását követve egy-egy jelentősebb, már kidolgozott problémakört mutatnak be. Tarnai Andor (*A magyarországi irodalomtörténetírás megindulása*) és Németh G. Béla (*A magyar kritika története a pozitivizmus korában*) közleményei már a készülő szintézis nagyobb fejezeteinek tekinthetők, a többi tanulmány olyan részletkérdéseket tárgyal, melyek a hat korszakra osztott kritikátörténet megírásához elengedhetetlenül szükségesek, egyúttal pedig mutatják azt a széles skálát, amelyet e tervezett mű a problémák nemzeti és nemzetközi vetületeinek vizsgálatával átfog. A stíluskritika (Durza Sándor: *Az appositio mint középkori stílus kategória az ars dictandi tanításában*), az irodalomelmélet története (Klanciczay Tibor: *Nicasius Ellebodus és poétikája*), a színikritika története (Solt Andor: *Első színikritikusaink*), lapmonográfiák (Agárdi Péter: *Egy radikális lap a polgári baloldaltól*), írók kritikai utókora (Barta András: *Krúdy Gyula kritikai utókora*) — mint részlettanulmányok utalnak a kutatók előtt álló feladatokra.

A szintézis szerkesztői vállalkozásuk sikere érdekében a rokontudományok történetének megírását és a nemzetközi tudományos élettel való együttműködést sürgetik. A folyóirat Szemle-rovata épp ezért számba veszi azokat a tanulmányköteteket, melyek a kritikátörténet kérdésével kapcsolatban francia, angol, orosz, magyar nyelven az utóbbi időben megjelentek. (Kedvezően értékelik többek közt a Dávid Gyula és Csehi Gyula gondozásában 1968—1969-ben az Ifjúsági Könyvkiadónál megjelent *Irodalomkritikai antológia* három kötetét.)

Az utóbbi években hazai román és magyar nyelvű tudományos folyóiratainkban is egyre gyakrabban látnak napvilágot kritikátörténeti tanulmányok. A készülő román irodalomtörténet előmunkálataiként értékelhetjük az irodalmi körök, lapok, folyóiratok tevékenységének, az eszmeáramlatok hazai hatásának vizsgálatát, melyek befolyásolhatták az irodalom alakulását. Kritikátörténeti, művelődés- és ideológiatörténeti kutatásaink eredményei, ezekkel kapcsolatos adatközléseink nem lebecsülendők. Először is a MANUSCRIPTUM című folyóiratban közölt írói levelezéseket, visszaemlékezéseket kell megemlítenünk (Tudor Teodorescu-Braniște: *Povestea unei reviste — „Cuvântul liber“*; Benedetto Croce—Mihai Dragomirescu levelezése a MANUSCRIPTUM 1971. 2. számában), valamint a REVISTA DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ (1971. 2.) néhány tanulmányát (Stancu Ilin: *Revista „Cultura proletară“*; Rodica Stein: *Revista „Cuget liber“*; Cătălina Velculescu: *Prezențe comuniste la „Viața românească“ înainte de 23 August 1944*; Emil Manu: *Atitudinile rezistenței în literatura română din timpul celui de-al doilea război mondial*).

A romániai magyar irodalomtörténetírás is egyre több hasonló eredményt tud felmutatni. Az újabb közlemények sorából említhetjük a kolozsvári NYELV- ÉS

IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEKből (1970. 2.) a Balogh Edgárét (*A néprfronti Korunk*), a Kicsi Antalét (*Tompa László és a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság*) vagy az Engel Károlyét (*Mozzanat a két világháború közötti írói szervezkedések történetéből* — 1971. 1.). A két világháború közti idők irodalmi életének elemzésével előkészítik a romániai magyar irodalomtörténet e korszakának helyes szempontú, részletekre is rávilágító megírását.

M. A.

MEGÚJHODIK A FILOZÓFIATÖRTÉNET?

(*Revista de filozofie*, 1971. 9.)

A korunkra jellemző tudománytörténeti és művelődéstörténeti szakosítás nyilvánul meg a jelenkori filozófiatörténeti irányzatokban is. E szakosítás előnyéből származik a filozófia és a kultúra különböző területei közti különbség, valamint a filozófia sajátosságának kidomborítása. A szakosítási módszer mind ezideig csak részeredményre vezetett, mert egy korszak filozófiatörténeti szempontból jelentős műveinek bemutatásával és elemzésével még nem rajzoltuk meg a kor egységes szellemi arculatának képét.

Ezekkel a gondolatokkal foglalkozik Simion Ghiță, román filozófus a *Filozófiatörténet és kultúratörténet* című, tömören megírt és érdekes gondolatokat felvető tanulmányában. A szerző megállapítása szerint a filozófia, története során, nemcsak a saját és állandó eszmealapjára épült, hanem az irodalommal, művészetrel és a tudománnyal való mindenkor szerves kapcsolatában folytonosan új gondolatokkal és értelmezésekkel bővült és frissült fel. Ezt az áramlatot egészítették ki a filozófiatörténet felé mutató, de a tudomány, az irodalomtörténet és a művelődéstörténet talajáról kiinduló jelenségek. A filozófiatörténet módszertani megújítására irányuló kísérletekben figyelemre méltónak tűnik az a napjainkban kibontakozó irányzat, amely egy adott korszak egész szellemi műveltségét magába foglaló eszmei tartalom kifejezési lehetőségét keresi. Ezen az irányzaton belül két törekvéssel találkozunk: a) *Az eszmék és a gondolkodás eszme-története* (Arthur Lovejoy amerikai és George Gusdorf francia filozófus képviselében). Célkitűzésük: *az eszmék története* elnevezésű új tudomány alapjainak kidolgozása. Nézeteiket a *Journal of the History of Ideas* című folyóiratban teszi közzé. Úgy vélik, hogy ennek az új

tudománynak helyét az irodalomtörténet és a filozófiatörténet között kell meghatározniuk. b) A második irányzatot Lucien Febvre és tanítványa, Fernand Braudel képviselik. Ez a két gondolkodó a kor értelmi eszközeinek — szavakban, fogalmakban és érzelmekben kifejeződő — alapszerkezetét kutatja. Ezt a forrást jelöli meg Lévi-Strauss is strukturális antropológiájának megalkotásában. Ugyancsak ehhez az irányzathoz kapcsolódik Lucien Goldmann marxista szemléletben fogant kísérlete, amely a *strukturizmust* és a *történetiséget* egy átfogó *genetikai strukturizmusban* öszegezi. A Lucien Goldmann elképzelt szintézis magában foglalja egy adott korszak egész műveltségét és annak szerves történelmi fejlődését. És mire épülne ez a kor-szintézis? Goldmann szerint „minden kultúra egységének az alapját képező problémák közösségére és az azt tükröző világszemléletre“. Lucien Goldmann az ember létkérdéseire adott és a kultúra kialakulása és fejlődése szempontjából fontos válaszokat a következőkre osztja: a) elvont, fogalmi válaszok — *filozófia*; b) közvetlen, érzékelhető válaszok — *művészet*; c) gyakorlati válaszok — *cselekvés*.

Tanulmánya befejező részében Simion Ghiță a fenti kérdésekkel kapcsolatos személyes nézetét fejti ki. Ennek lényegét így fogalmazhatjuk meg: a filozófia történetének *feloldása* a gondolkodás és művelődés történetében éppolyan egyoldalú és eredménytelen kísérlet, mint a kultúra együtteséből, különböző korok gondolkodásától elszakadt filozófiai *szi-get-élet*. Erre vonatkozólag a szerző idézi George Gusdorf francia filozófus frapáns megfogalmazását: „A filozófiának, eszme-hegyek csúcsain végzett absztrakt szellemi torna helyett, a kultúrák megújulásának medrébe épített emberi gon-

dolkodás természetes történetévé kell válnia." Ennek érdekében elsősorban a gondolkodást és a kultúrát kifejező jelenségek történetét, valamint a filozófia története közti viszonyt kell pontosan meghatározni. Simion Ghiță véleménye szerint ebben az irányban téves múltbeli nézeteket is tisztáznunk kell; elsősorban azt a téves módszertani szemléletet, amely a filozófiatörténeti nézeteket szigorúan azok társadalmi jelentősége szempontjából értékelte, és elemzésüket erre szűkítette le. A társadalmi és politikai szempontok túlértékelése és kizá-

rólágossága vezetett a filozófiában az axiológia és a tudományban a (ma már a fejlődés élvonalában álló) genetika és kibernetika elhanyagolására. A filozófiatörténet művelőinek el kell kerülniük a módszertani elmélet látókörének leszűkítését és dogmatikus megmerevedését. A dialektikus, marxista szemléletet pedig differenciáltan és árnyaltan kell alkalmazniuk a filozófiai gondolat elemzésében, s ugyanakkor meg kell őrizniük fogékonyságukat az egyetemes művelődés új jelenségei iránt.

OCTAVIAN GOGA — EMBER ÉS MŰ

(Contemporanul, 1971. 44.)

A Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája — a legutóbbi párt-dokumentumok ösztönzésének szellemében — egyre gyakrabban szervez élénk vitaüléseket, amelyek során alkotók és művek, ideológiai jelenségek, különböző áramlatok vagy eszmei irányzatok tudományos, marxista, kritikai elemzését végzik el — napjaink vagy kulturális örökségünk területéről. Az Akadémia VIII. tagozata ülészakát — a költő születésének 90. évfordulójára emlékezve — Octavian Goga személyisége és műve elemzésének szentelte. Az ülészakon az Akadémia számos tagjának, egyetemi tanároknak, szakkutatóknak a jelenlétében öt hosszabb közleményt terjesztettek elő, s több hozzászólás is elhangzott. Zoe Dumitrescu-Busulenga professzor, az Akadémia al-elnöke bevezető szavaiban felhívta a figyelmet az irodalmunk nagy íróiról alkotott helyes értékítéletek fontosságára, s olyan komplex tudományos elemzési módszert ajánlott, amelynek a segítségével a lehető leghűbb, legigazabb képet nyerhetjük a *Zsellérek* költőjének életművéről.

Valeriu Râpeanu, az Akadémia levelező tagja közleményében Goga alapvető költői témáit vizsgálta. Legelőkeltebben visszhangzik társadalmi lírája, az elnyomott falu költészete, amelyben az énekes együttérez a zsellérekkel, a százados szenvedéseket átélte kollektivitással. Így ötvözdik a „gogai vízióban“ a jelen a múlttal, realitás a mítosszal, így hangzik nála Erdély és a testvéri földek szava csengőbben, mint az adott történelmi pillanat bármely más költőjénél. Valeriu Râpeanu a politikus és a mű-

vész közötti ellentmondásokról szólva megállapította, hogy a „Goga-mítosz“ a költőé, mert a költő Goga volt az, aki beírta művét a román nép mitológiájába.

Aron Petric professzor a gondolkodó és politikus Goga fejlődését a kor társadalmi-politikai viszonyainak bonyolult összefüggéseibe ágyazta. A fiatal költő az Erdélyi Román Nemzeti Párt haladó szárnyának híveként harcolt a román nép társadalmi-nemzeti felszabadításáért, a román nemzeti állam egységének a kiteljesítéséért. A 20-as években azonban a politikus Goga fokozatos jobbratolódásának vagyunk a tanúi. Ezt a folyamatot „44 napos“ kormányzása töltötte be, keserű mérleggel mind maga, mind hazája számára. A *Zsellérek* költőjének szavát, a gyulafehérvári egyesülést kimondó, haladó nemzeti államférfi szavát elnyomja a meddő politikai agitáció hangja, egy olyan légkörben, mely egyre inkább fenyegeti az emberi szabadságot, méltóságot. A fasizmus vesztélyéről van szó, a fasizmus előretöréséről, amelyért — mondjuk ki nyíltan — Goga is felelős. Az utókor ítélete azonban — állapította meg Aron Petric professzor —, ennyi ellentmondás ellenére, a teljes igazságért szét kell hogy válassza az árnyat a fénytől, a felemelőtől, a roszzsáttól a jótól, ami megnevesíti irodalmi örökségünket, szabadságharcos hagyományainkat.

Szemlél Ferenc *Goga és Az ember tragédiája* című közleményében Goga műfordítói erényei mellett a Madách-mű interpretálásának politikai jelentőségét emelte ki. A fordítás megjelenése jelentős esemény volt, a népek közötti meg-

értés, közeledés élénk tanújele — állapítja meg Szemlér. Mint minden nagy fordító, Goga is a román Tragédiával magas művészi fokon szinte új, eredeti művet alkotott, egy maradandó értékű román drámai költeményt.

Gh. Bulgár professor Octavian Goga nyelvéről és stílusáról terjesztett elő közleményt. Bulgár professor Goga költői nyelvének népi jellegét, egyszerű és természetes közlésmódját emeli ki. Szókincsének forrásairól szólva — különben Goga maga is így vall — a népnyelvet, szülőföldjének román köznyelvét, a régi egyházi könyvek és az irodalom nyelvét említi.

Mircea Zaciu egyetemi tanár, az Akadémia levelező tagja Goga költészetének, költői „üzenetének” fogadtatásáról, visszhangjáról érkezett. Zaciu professor az irodalomszociológia kutatói módszereit alkalmazva, behatóan elemezte, milyen hatást váltott ki e nagy költő műve az ország minden vidékén, de különösen Erdélyben — olvasókban, íróársakban, kritikusokban egyaránt. E hatásnak voltak magas csúcsai és mély hullámvölgyei, Goga költői-politikai tevékenységének függvényeként. Verseinek művészi értéke, gondolatainak ereje legyőzik a politikust, s különleges értékű életműve újból elindul irodalmunk marandó kincseinek körforgásában.

NÉMETH LÁSZLÓ LEVELEI

(Híd, 1971. 6.)

34 Németh László-levél — önmagában is irodalomtörténeti érdekesség; s ha figyelembe vesszük, hogy ezeket a leveleket szerzőjük, 1932 és 1939 között, ugyanahhoz a személyhez, Szirmai Károlyhoz, a *Kalangya* szerkesztőjéhez írta, Bori Imre dokumentum-közlésének az értéke még jelentősebbnek tűnik. Németh László ugyanis ebben az időszakban a vajdasági *Kalangya* állandó munkatársa volt, s több tanulmányt, önéletrajzi jellegű művet (*Ember és szerep*), drámát (*VII. Gergely, Papucsös*) adott itt közre. A levelekből nemcsak Németh László és Szirmai, illetve a *Kalangya* kapcsolatának alakulása követhető nyomon, hanem Németh László pályájának egyik mozgalmas időszak is, a *Tanú*-évek. (Ezen a címen egyébként a *Tanú* egykori szerkesztője tanulmányt is írt, s ezt ugyancsak Szirmai folyóiratában közölte.)

Az előadások elhangzása után élénk vita alakult ki. A hozzászólók közül (Dumitru Micu, Emil Manu, Marin Bucur és mások) Ov. S. Crohmálniceau Goga időszerezésével kapcsolatos problémákat emelt ki. Crohmálniceanu megállapította, hogy Goga művének igazi jelentőségét, értelmét csupán az alapos, elmélyült marxista elemzés hozhatja felszínre. Csak az ilyen tudományos elemzés oszlathatja el azokat a hiedelmeket, amelyek a „gogai mítosz”, „gogai messianizmus” körül kialakultak. Mindezek nagyon is konkrét valóságtartalmakat takarnak, konkrét vágyakat, törekvéseket fejeznek ki Goga sajátos költői nyelvén.

A vita tanulságait Zoe Dumitrescu-Buşulenga professor összegezte zárszavában. A közleményeket, hozzászólásokat értékelve-kiegészítve megállapította, hogy Octavian Goga életműve — korlátai és árnyoldalai ellenére — a román kulturális örökség értékes alkotórésze: Goga a közösségi fájdalmak harcos, nagy költője. A Goga művéről folytatott tudományos vita jelentőségét pedig abban jelölte meg, hogy költészetének nemcsak értékeit, hanem korlátait is kritikailag tárták fel. Egy ennyire elmentmondásos életmű árnyalt, elmélyült elemzését csak marxi-lenini világnézetünk tette lehetővé — mondotta Zoe Dumitrescu-Buşulenga.

Amint azt Bori Imre bevezető tanulmánya kiemeli, e levelezésnek különös érdekességet ad Németh László véleményének alakulása a jugoszláviai magyar irodalomról. „1933 nyarára összeállt a jugoszláviai magyar irodalomról a kép Németh Lászlónál — összegezi a levelek tanúságát Bori —: az önzetlenség, amelyet Senteleky gesztusa sugallt, a Proust jelezte igény, amely tagadása volt mindenfajta »vidékiségnek«, a kritikai autonómítás, amelyet éppen a *Tanú*-cikk bizonyított, s a legfontosabb: az autonómítás tényének és szükségének a felismerése, melyből az értékteremtés elve nőhet ki — immár az általánosításnak egy magasabb és egyetemesebb szintjén is. A *Kalangya* Senteleky-száma kiváltotta reflexiók már ezeket revelálták, amikor Németh László (Szirmai Károly könyve ürügyén) megfogalmazta állás-

pontját a jugoszláviai magyar irodalomról." A magasra helyezett esztétikai mérce (amelyet Szirmai könyveivel szemben is felállít) s ugyanakkor a funkció hangsúlyozása mellett rendkívül jellemző, hogy Németh László „a Kalan-

gyától szerb és horvát szótárakat, irodalomtörténeteket, szövegkiadásokat kér, cserébe könyvbírálatokat ígér délszláv írók műveiről", a *Tanú* koncepciójának megfelelően.

GAZDASÁGI-TÁRSADALMI VEZETÉS

(*Viața economică*, 1971. 424.)

Tágabb értelemben a gazdasági-társadalmi folyamatok irányítása a szocializmusban feltételezi, hogy a társadalmi cselekvés céljait az objektív törvények ismeretében tűzzék ki, s hogy a stratégia és taktika kidolgozása biztosítsa a kijelölt célpontok elérését — írja tanulmányában Gheorghe Crețoiu. Következésképpen a szocialista építés vezetése a társadalmi tevékenység tudatos megszervezését és irányítását jelenti az objektív követelmények függvényében és figyelembe véve az ország konkrét feltételeit. Feltételez továbbá egy döntési központot, amely egybehangolja a munkában a szocialista kooperációs folyamatokat és meghatározza a gazdasági fejlődés koordinátáit. A szerző leszögezi, hogy a társadalom vezetése mindenekelőtt emberek: közösségek és egyének irányítását jelenti. E felfogásban a szocialista építés folyamatának vezetése magában foglalja: a kommunista párt vezető szerepét; a szocialista állam tevékenységét a gazdasági, társadalmi-kulturális életben; a termelés megszervezését, a gazdasági egységek, valamint a társadalmi-kulturális intézmények vezetését.

A szerző rámutat, hogy a nemzetgazdaság tervszerűsítése szerves része a vezetés e művének, amely az egész nemzetgazdaság fejlődésében tudatosan törekszik a különböző gazdasági ágak, alágak és egységek közötti arányok megvalósítására és megőrzésére, az összes megyék harmonikus fejlesztésére, a műszaki haladás eredményeinek széles körű alkalmazására, az ország emberi és anyagi erőforrásainak hatékony értékesítésére és a nép életszínvonalának emelésére. E folyamatban összetett kapcsolatok jönnek létre a központi gazdasági szervek és a nemzetgazdaság más láncszemei között. A szakirodalom e kapcsolatokat eddig inkább politikai és jogi szempontból vizsgálta, s kevés figyelmet fordított gazdasági vonatkozásaikra. Minthogy a központi szervek állami szervek, a vezetés

és tervszerűsítés irányításában létrejövő kapcsolatok természetesen jelentős politikai, jogi elemeket is felölelnek, de — hangsúlyozza Crețoiu — tartalmukban erősen jelentkezik a gazdasági aspektus is, érdemben társadalmi-gazdasági viszonyok, szerves részét alkotják a szocialista társadalom alapjának. E viszonyok akkor keletkeznek, amikor a társadalmi termék létrehozásának, elosztásának, forgalomba hozatalának folyamatában az ökonomikum a politikummal egybeötvozódik.

A továbbiakban a szerző kifejti, hogy a szocialista társadalom fejlesztése és tökéletesítése szükségszerűen megköveteli a nemzetgazdaság szervezésének, vezetésének és tervszerűsítésének szüntelen javítását. E törvényszerű követelményt számos tényező határozza meg. Közülük elsősorban a termelőerők állandó fejlődését kell megemlíteni. A társadalmi termelés volumenének növekedése — az ipari termelés 1990-ig körülbelül hatszorosára emelkedik —, a társadalmi munkamegosztás kiszélesedése fokozza a nemzetgazdaság összetettségét, növeli arányait és megsokszorozza a termelési kapcsolatokat. E tekintetben erőteljesen hat a műszaki-tudományos haladás felgyorsulása. Ez újabb és újabb módosításokat igényel a termelőeszközök színvonalában és szerkezetében, a termelés-szervezésben, s ugyanakkor újabb követelményeket támaszt a munkaerő-képzéssel szemben.

Másodsorban ez irányban hatnak a gazdasági ésszerűség és hatékonyság szempontjai is. A jelenlegi körülmények között állandóan változnak a belterjes és külterjes tényezők összefüggései a gazdasági fejlődésben. Természetesen nem állítható, hogy a külterjes tényezők nem játszanak és nem fognak fontos szerepet játszani a gazdaságfejlesztésben. A tapasztalat azonban azt bizonyítja, hogy a nemzetgazdaság fejlesztésében a belterjes tényezők jutnak egyre nagyobb szerephez. E tekintetben a munkaerő, a termelési gépezet, a szervezési, veze-

tési és tervezési módszerek minőségéről van szó. Harmadsorban a vezetés és tervezés jelentőségének növekedését a tömegek fokozódó alkotó kezdeményezése is meghatározza. Mindeme tényezők meg-

követelik, hogy a vezetés gépezete a szocialista építés jelenlegi szakaszának igényeire idomuljon, a legmagasabb gazdasági hatások eléréséért növelnie kell árnyaltságát és rugalmasságát.

A MATEMATIKA ÉS A DIALEKTIKUS MATERIALIZMUS

(*La Nouvelle Critique*, 1971. 41.)

Jean Desantinnak e témáról írt doktori értekezése élénk visszhangot váltott ki tudományos körökben. Ehhez a kérdéshez szól hozzá cikkében Philippe Cazelle.

A matematika az anyag mozgásának egyes törvényszerűségeit tárgyalja. Éppen ezért elválaszthatatlan a matematikai gondolkodás — melynek törvényei a modern matematikai logika tárgyát alkotják — a dialektikus materialista világméltól, jóllehet azt a mozgásformát, amely a matematikának mint tudománynak engelsi értelemben megfelel, nem ismerjük pontosan. E logika alapjait Hilbert vetette meg és Bourbaki fejlesztette tovább a formális logika irányába, kifejtve, hogy minden matematikus többé-kevésbé tudatos módon dialektikusan gondolkodik.

A matematikai gondolatmenetnek Desanti szerint két oldala van: a tételek megfogalmazásának mozgása és a bizonyítási eljárások mozgása. Ez matematikailag azt jelenti, hogy: adva vannak egy halmaz elemei, például egy háromszög oldalai (a, b, c) és adott az elemek közötti összefüggések halmaza, például Pitagorasz tétele: $a^2 = b^2 + c^2$; és ez igaz, ha a háromszög derékszögű. A logikai funktorok segítségével egy magas fokú absztrahálást végezve bármely összefüggésből új elemeket kaphatunk, ezekre újabb összefüggések érvényesek, és így tovább. Ez az absztrahálás olyan mozgást rejt magában, mely végtelen mozzanatokból áll és ugyanakkor minden újabb elvonatkoztatással közelebb kerülünk a mindennapi anyagi világ pontosabb tükrözéséhez. Bármely bizonyítást egy végtelen lánc egyik szemeről a másikra való átmenetnek tekintjük, és ez csak sajátos törvényszerűségeknél tesz eleget. Az elméletek transzformálásának halmaza egy újabb elmélet, mert két tag egyesítése újabb tagot eredményez. (Itt figyelembe kell venni a beltrandi ellentmondást.)

A matematikusok elméletei nem öncélú játékok — állapítja meg Philippe Cazelle. A mindennapi gyakorlati életben való alkalmazásuk a közvetlen vagy

közvetett cél, még akkor is, ha ez nem mindig nyilvánvaló. (Gondoljunk csak Boole angol matematikus algebrájára a múlt századból, amely nélkül a mai elektronikus számítógépek elméletét nem lehetne elképzelni.) A rendkívül elvont matematikai gondolkodás központjairól csak annyit tudunk, hogy az agykéregben található, megközelíthetjük az őket az elektronikus számítógépek működésével, s ezáltal „anyagiasítjuk”. Nem fedkezhetünk meg a matematikának mint leguniverzálisabb nyelvnek szerepéről az emberi világban minden szinten, az ember egy, kettő és több fogalmától a mai matematikusok legelvontabb elméleteig. Valójában minden ember végez gondolatban matematikai műveleteket.

A természetben előforduló jelenségeket, folyamatokat a matematikai modellek segítségével írjuk le. E modellek a megismerés univerzális és szükségszerű útjai, amint az episztemológiai síkon igazolható. Jean Desanti a jelenségeket a következőképpen osztályozza: jelenség-elemek (a gyakorlati élet szerves részei); jelenség-modellek (a jelenség-elemek megismerésének eszközei), jelenségkapcsolatok (biztosítják a megfeleltetést a jelenség-elemek és a jelenség-modellek között); jelenség-elméletek (amelyek a jelenség-kapcsolatokat célszerűen tárgyalják). Minden modell csak megközelítése a valóságnak, és mindig tartalmazza az elvonatkoztatást, mert a legjobb elektronikus számítógépben is előfordulhat az információ perturbációja. „Minden jelenség-elmélet szükségszerűen a jelenség-kapcsolatok elmélete, egy bizonyos típusú jelenség-modell és jelenség-elem között.” A relativitás elmélete nem egyéb, mint egy, a tér- és az időismereteink alapján kialakított és kísérletileg igazolt matematikai modell-típus, magába foglalja saját határait, amelyek túlhaladásuk pillanatában válnak láthatókká. Van a matematikának egy belső fejlődése is. Ma a matematika legkülönbözőbb ágai között a modern elméletek teremtenek kapcsolatot, például a

Makarov-láncok és a potenciálok között, az algebrai struktúrák és a topológia között. A második világháború után fejlődött ki és hatalmas mértékben tért hódított a kategória-elmélet, amely új módszert ad a matematikusok kezébe és a matematikát új szempontok szerint csoportosítja. Napjainkban egy jó matematikusnak e tudományág minden részterületén kitűnően kell tájékozódnia ahhoz, hogy valóban újat alkothasson.

BARTA JÁNOS KÖSZÖNTÉSE

(Alföld, 1971. 9.)

Horváth János tanítványát, a mai magyar irodalomtörténetírás nagy egyéniségét, a hetvenéves Barta Jánost köszönti a debreceni irodalmi folyóirat főszerkesztője, Kovács Kálmán, a munkatársak és tanítványok nevében. Nem szokványos köszöntőről van szó, mint ahogy rendkívüli maga az életmű is: Barta János, a Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora irodalomtörténeti, irodalomelméleti és nevelői munkásságával Debrecenen messze túlmutató példát ad; kutatásainak eredményei csakúgy nélkülözhetetlenek számunkra, mint a továbbgondolásra buzdító kérdések, amelyekre a választ részben még Barta Jánostól, részben egy újabb irodalomtörténész-nemzedéktől várhatjuk. A „Barta-iskola”, a „debreceni műhely” már kezdettől a vulgarizmust kerülő irodalomszemléletet, a tárgyszerűséget jelentette; a „stílerzékeny, de elméletsszegény esszé-stílus mellett olyasmis jelent meg, ami elméleti hajlamú, ami a poétika és az esztétika elvei felé emeli a történeti anyagot, ami megkezdte az ösztönzést, hogy újra és újra átgondoljuk a műfajok, az irodalom elméletét”.

Barta János gazdag életművében az esztétikai igényesség és a történetiség szempontja nem zárja ki egymást, sőt következetesen összekapcsolódik. Ez nyilvánult meg Barta nagy jelentőségű állásfoglalásában a realizmus kérdéseit illetően. „A lengyel Markiewicz-csel és a szovjet Scserbinával együtt sürgette, hogy kizárólagos ismeretelméleti alapozottság helyett történeti szemlélettel elemezzük a realizmust. A történeti szemlélet eleve

A matematikai gondolkodásmód az anyagi világ törvényeinek felismeréséből adódó szellemi folyamat, tehát magában hordozza azokat az ellentmondásokat, amelyek fejlődésének mozgatórugói. Mivel nagy fokú absztrahálásra alkalmas és egy adott axióma-rendszeren belül a jelenségek legfinomabb árnyalatait is képes tükrözni a modellek segítségével, a dialektikus gondolkodás hatékony eszközévé vált.

kizárja, hogy érték-kategóriává, a művészet értékbeli minősítésévé duzzadjon a realizmus, s a filozófia materializmus—idealizmus ellentétpárjának analógiájára úgy tekintsük az irodalmat, amelyben csupán az örök realizmus harcol anti-realisztikus (a minősítés szerint: nem művészi) művek vagy törekvések ellen. Az már aztán az irodalomtörténész érdeklődésére vall, hogy két irányzatot vizsgált tüzetesebben: a romantikát és a realizmust. Éppen társadalmi, osztályalapon tudta magyarázni, hogy »egy-egy kor művészetének, irodalmának van valami egységes szelleme, stílusa, irányzata, formavilága — csupán akkor tévednénk, ha a 'klasszicizmus, barokk' és hasonló elnevezések mögött önálló spirituális létezőket sejténénk, amelyek anyagtól, társadalomtól, tértől-időtől függetlenek. Elkülönítette Barta az irányzat fogalmát az érték-kategóriáktól, így el tudta kerülni azokat a történeti és esztétikai zavarokat, amelyek minden esztétikai értéket realizmussá minősítettek.“

Alkotáslelektan, személyiségvizsgálat — mind irodalomtörténeti, mind irodalomelméleti (tükrözéseméleti) munkáiban fontos szerepet játszik. E téren egyik legizgalmasabb eredménye ábrázolás és kifejezés megkülönböztetése, a kifejező funkció és stílus vizsgálata. A XIX. század magyar irodalomtörténetében is ezzel a sokoldalú árnyaltsággal tudott újat, jelentőset, analitikus-szintetikus értékűt mondani nagy klasszikusainkról, például Arany Jánosról. Madách Imréről, Vajda Jánosról.